

naplemente, az a gyönyörű. Miért ne lehetne olyan szép magának a természeti jelenségnek a fényképezése a filmen, hogy az, hogy a *lényeg* ragadja magával a nézőt érzelmileg is? Hiszen például az árnyék című részben sok ilyen szépen fényképezett jelenet fordul elő!

És végül: a készítő "műsor"-nak nevezték ezt a filmet, így hivatalosan nem kérhető számon rajtuk az, amit az *oktatófilm*-től várunk. De mégis, vajha volna mégegyszer pénz iskolaügyünkben oktatófilmre, a szó szigorú értelmében.

TELEVIDEO KIADÓ MTV 1810 Bp., Szabadság tér 17. Márkabol: 1073 Bp., Erzsébet krt. 30.,
1013 Bp., Alagút u. 4.

TAKÁCS VIOLA

Egy szerencsés regény

Grendel Lajos: Einstein harangjai

A negyvennégy éves pozsonyi író műve – tudomásom szerint – az első komoly magyar regény a rendszerváltásról (akármelyikről). S ez nemcsak a szerző kivételesen jó – kifinomult – elbeszélői reflexeinek tulajdonítható, hanem a kiadó fürgeségének is. A Kalligram Kft. a szlovákiai magyar irodalom fiatalabb nemzedékeinek újonnan alapított kiadója. Első nekilödulésben, 1992 késő tavaszán máris három olyan fontos regényt bocsátott közre, mint a *Grendel*: Talamon Alfonztól a *Gályák Imbrium tengerén* és Farnbauer Gábortól *Az ibolya illata*; a *Zsebcselekről*, Bohumil Hrabal többszörös magyar vonatkozású "interjúregényéről" nem is beszélve. Hasonló című folyóiratuk hasonlóan nyitott és vagány, és ha a kettős Kalligram átvészeli a következő évek politikai megrázkódtatásait, az egész közép-európai irodalom egyik legelevenebb fórumává fejlődhet. Pozsony végtére is a Kárpát-medence legnyugatibb nagyvárosa.

Más szempontból nagyon is keleti. Grendel Lajos regényén hármás kortárs-hagyomány érződik: a vele egy nemzedékbéli magyar prózaíróké, a hatvanas-hetvenes évekbeli "nyugati" (főleg amerikai és német) regényé, de főképp azé a politikailag kiélesített "kelet-európai" epikáé, melynek főbb művei – Szinyavszkijtől Kunderán és Konwickin át Skvoreckyig – magyarul még szamizdatban sem igen voltak hozzáférhetőek, és Konrád A cinkosán meg Dalos György 1985-jén kívül talán nincs is magyar párhuzamuk. Ott – keményebbek lévén a diktatúrák – a rendszer szervező elveit kimondott szóban kritizáló regényeket írhattak emigránsok és belső disszidensek. Az itthoni próza belül volt a szó legáltalánosabb értelmében vett rendszeren; inkább a szisztémában való létezés módjairól, mint a szisztéma szervező elveiről szólt. Grendel Lajos az akkor még kötőjel nélküli Csehszlovákiában lett íróvá, s a másik fajta "kelet-európai" magaskultúra technikáit, gondolkodási stratégiáit, szellemi illemkódexét is elsajátíthatta.

Grendel regényében nem az efféle mondatok jelentik az újdonságot: "Amikor aztán elkezdődött a boszorkányüldözés, és eszményített politikusaimat kizárták a pártból, meggyűlöltem a marxizmust." Vagy: "[...] íróasztal, kis asztal, közepes asztal, fotelok, székek, Husák-kép, miegymás." A kimondás könnyű öröme gyorsan letudja az író és a fásulófélben lévő olvasó. Sokkal izgalmasabb és – ismétlem: nyelvünkön – csakugyan páratlan: ahogyan Grendel zárt logikátlanlansági rendszerbe foglalja "Abszurdisztán" belvilágát, ahogy a benne-létezés groteszkségét a külső megfigyelő szatirikus fölényével rögzíti. Ha magyarázatot nem ad is rá, eljátszik a magyarázat – és a megmagyarázhatatlanság – lehetőségével.

Magyarán azzal, hogy ebben a világban csak az lehet normális, aki bolond. A világnak pedig – szó szerint – modellje a hős dolgozószobájában található, irdatlan és mozdíthatatlan glóbusz, amely szirmonként szétbontható, de csak újabb földgömböt rejt magában, és így tovább, egészen a kicsi, kőkemény golyóig, amely már nem bontható tovább, és "alig nagyobb egy kakas fejénél" (a regény tele van fenyegető és nevetséges baromfiakkal, valamint a szagukkal), annak példázatául, hogy mindenki megvan az oszthatatlan mag, amely kinek-kinek a sorsát és alakváltozatait irányítja: "A sorsunkon semmit nem változathatunk. Szabadság nincs, csak sors van. [...] Ez a kis mag ott a mélyben a halál."

A főhős – aki '68 után, mint annyi sok környékbeli értelmiségi "meggyűlölte a marxizmust" – elveszi egy párttitkár lányát. Természetesen az após sem hisz a marxizmusban, csak a párt hatalmának örökkévalóságában. "Utolérhetetlen Énje" – mondjuk úgy: lelkiismerete vagy csupán normális esze, mely helyi viszonyok közt csakugyan utolérhetetlen – Einstein alakjában óva

inti a hőst a házasságtól és a pártba való belépéstől, de: "Ha hallgattam volna rá, nem lett volna az én Utolérhetetlen Énem többé, akkor az Utolérhetetlen Énem én lettem volna, s akkor bizonyára az életem másképpen alakult volna." Mint valamennyiünké. A fiatalember egy varrodának álcázott titkos ideológiai kutatóintézetben, az AKI-ban (hosszabb nevén: az SzIKP KB Anabázisvizsgáló kutatóintézet) kap bizalmi állást, bár különben mindenki bizalmatlan hozzá, különös tekintettel a rejtelmes megbízatású marcona varrónókra. Hősünknek két fontosabb ember van az AKI-ban. Az egyik: Svätózár Ember, a vénséges akadémikus, a másik a Microfil (jelentés nélküli) fedőnevű személyzetis, a mű háttérben titokzatoskodó kulcsfigurája, az előbb leírt földgömb tervezője, kinek valódi neve, mint a forradalom idején kiderül, Trofim Sztavroginovics, s akinek nemcsak a forradalom kitörésében van szerepe, de rendőrangyalként előidézi azt is, hogy a hős elveszítse magánéleti ártatlanságát.

Ebben a világban fölösles magyarázni, hogy a forradalom pillanatában a varrónók és a hős felesége hívő marxistákból hívő keresztények lesznek (bár illatukat, legyen az hagyma- vagy tyúkszag, mindvégig megőrzik), vagy hogy a démoni személyzetis valójában szervező zseni, hogy a Gamma-sugár fedőnevű fődogmatikus hölgy önvédelemből miniszoknyát ölt ama novemberi napokban, vagy hogy a félbolondok amnesztiát kapnak az elmeógyógyintézetben. Grendel nem szociológusként vagy politikatudósként értelmez egy forradalmat, és nem is erkölcsi ítéletet mond ki figurái fölött, csak a maga szédületéhez méri a külvilág kóválygását. Hogy éppen ezt a regényt írhatta meg, ahhoz alighanem hozzásegítette a csehszlovákiai – ezen belül a szlovákiai fordulat sajátossága: nem lassú bomlás és átalakulás ment végbe, mint Magyarországon, hanem hetek alatt dőlt meg a jóval vadabb diktatúra, s így, mondjuk, egy pozsonyi polgár olyasféle felszabadulás-érzést élhetett meg, amelyet egy budapesti értelmiségi nem – de gondolkodó ember számára annál kegyetlenebb volt a földet érés. Miként az Einstein hőse is tulajdon tarkóján tapasztalja meg a rendszerváltás keménységét, egy eszméletlenséget okozó ütés formájában.

Másképpen: Grendel satírójának tárgya nem maga a forradalom (vagy rendszerváltás), hanem az a mód, ahogyan ezt átéli a hétköznapi ember, aki éppenséggel politikus is lehet. Az átélés módja lehet a tökéletes jámbor, öntudat nélküli ártatlanság (mint a varrógép esetében), és lehet a paranoia. Thomas Pynchont, a posztmodern irodalom nagymesterét idézi az őrijítő paradoxon, amellyel a regény főszereplő/narrátora szembesül: ha a világot csakugyan egy központból mozgatják, ha a forradalom háttérében köpönyegforgató belügyesek vannak, ha végső soron mindegy, hogy valaki köpönyegforgató-e vagy sem, akkor ez a világ bolond. Ha viszont nincs ilyen egyértelmű magyarázat a józan ésszel felfoghatatlan világ- és köpönyegfordulatokra, akkor abba az ember maga bolondulhat bele.

Ha valaki ezek után nyakatekert és cinikus könyvnek vélné az Einstein harangjait, igen nagyot téved. Tisztán, jó tempóban és szellemesen megírt regényt olvashatunk, s ilyenkor nem árt meggondolni, hogy Grendel Lajos nemzedékének nemcsak egyik legtehetségesebb, de legszorgalmasabb tagja is, példa rá, hogy a rutin igenis jó dolog, és nem feltétlenül fajul modorossággá. A kisebbségi lét pedig írói gazdagodást is jelenthet. Kitűnő vakcina lehet szellemi bezártság és bezápolás ellen. Reméljük, megmarad annak a mostani baljósabb időkben is.

Grendel Lajos: Einstein harangjai. Kalligram, Pozsony, 153 oldal, 150.- Ft.

SZÉKY JÁNOS

Emil Boleslav Lukáč – a magyar irodalom szlovák közvetítője

Emil Boleslav Lukáčot (1900-1979) a magyar irodalom követének is szokták nevezni. A kulturális közvélemény ezzel a metaforikus megnevezéssel nyugtázta azt a több mint fél évszázados sokoldalú műfordítói, kritikus, irodalomtudományi, szerkesztői, kiadói és kulturális szervezőtevékenységet, amellyel hozzájárult a magyar irodalom cseh-szlovákiai terjesztéséhez és megismertetéséhez. Tudni kell azonban, hogy Lukáč munkásságának magyar vonatkozásai csak egy részét képezik impozáns életművének, melynek magvát költészete alkotja.

A közép-szlovákiai Hodrusbányán született 1900. november 1-jén. Részben e háromnyelvű környezetben formálódtak későbbi többnyelvűségének alapjai és az a tolerancia, mellyel a